

ЛІТЕРАТУРНЕ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА ТЕКСТОЛОГІЯ

Кучеренко І.І.

*завідувач науково-дослідним сектором,
Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»*

ДО ІСТОРІЇ НАПИСАННЯ ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМОМ РОМАНУ «СТЕМПЕНЮ»

Шолом-Алейхем – письменник народу, виразник його настроїв та сподівань. Уже в самій тематиці його творів видно народний характер. В центрі всієї творчості письменника стоїть життя народних мас, бідних шарів єврейського народу. Мова персонажів його творів глибоко народна.

Актуальність. Сьогодні, коли розв'язується найгостріша проблема відродження національних цінностей у всіх сферах життя, коли Україна відстояла право бути незалежною, коли набуває особливого значення звернення до джерел духовності рідного народу, повернення творчої діяльності Шолом-Алейхема, глибоке її вивчення та аналіз є надзвичайно актуальним, необхідним, важливим. На основі широкого кола вперше залучених і введених в науковий обіг джерел із фонду бібліотеки ім. В. І. Вернадського, ми намагалися дати комплексний аналіз історії написання митцем роману «Стемпеню». Досліджувана проблема має важливе значення для всебічного оцінювання діяльності класика єврейської літератури Шолом-Алейхема. У даній студії ми розглянемо історію написання роману Шолом-Алейхема «Стемпеню». Це становить для даного дослідження винятковий інтерес, так як герой твору взятий із реальності.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі узагальнення і переосмислення опублікованих матеріалів із фонду бібліотеки ім. В. І. Вернадського намагатися повністю розкрити образ скрипаля Стемпеню із однойменного роману Шолом-Алейхема.

Основним **завданням** роботи є необхідність:

– спираючись на джерела із фонду бібліотеки ім. В. І. Вернадського з'ясувати деякі сторінки з історії написання Шолом-Алейхемом роману «Стемпеню».

Об'єктом дослідження є твір класика єврейської літератури «Стемпеню».

Предметом дослідження: джерела із фонду бібліотеки ім. В. І. Вернадського.

Хронологічні рамки зумовлені специфікою дослідження й охоплюють кінець ХІХ ст.

Роман «Степеню» розкриває життя видатного скрипаля у маленькому містечку «дес штетл» (у перекладі з їдиш – «жебрак»). Написаний він був письменником у 1888 році та надрукований у виданому ним збірнику «Ди юдише флокс-бібліотек» (Єврейська народна бібліотека). Це перша спроба письменника написати реалістичний роман із єврейського побуту. У своєму листі до С. Дубнова (буржуазного єврейського історика та критика, 1860 р.н.) письменник пише, що для свого збірника почав писати єврейський роман під назвою «Степеню». Особливо для південно-західного єврейства. Степеню був гарним майстром, скрипалем у місті Переяславі. Він належав до різних типів людей – художників, поетів і т. д. Зміст роману не відрізняється вигадливістю, але розкриває почуття кохання, як одну мить. Це було властиве євреям, які жили двадцять років тому [1].

У іншому своєму листі від 11 листопада 1888 року теж до С. Дубнова письменник відзначає, що надсилає терміново свій новий роман «Степеню» – його перший роман, який давно обіцяв. Митець наголошує на тому, що пишучи єврейський роман для народу, йому знадобилося спуститися до цього народу, перейнятися його легендами про музикантів-віртуозів, познайомитися з легендарними особистостями, розкрити їхні душі. Далі сюжет роману доповнила фантазія автора [4].

Відомий в усьому світі скрипач Степеню був знайомий Шолом-Алейхему тільки по легендах та казках. Зате письменник добре знав нашого переяславського «Степеню», який і послужив основним матеріалом для ліпки фігури скрипаля в одноіменному творі.

Перший розділ цього роману – «Походження Степеню» починається так: «Прізвище «Степеню» перейшло від нього в спадщину від батька-музиканта, який звався «Берл-бас» або «Берл Степеневський» від села «Степеню» в околицях Мазепівки». Недалеко від Переяслава (Мазепівки) розташоване село «Степенець», яке мав на увазі у своєму творі Шолом-Алейхем, хоч ні Степеню, ні його предки не походили звідти [2].

У фондах бібліотеки ім. В. І. Вернадського зберігається рукопис Вольфа Нахумовича Рабіновича, який називається – «Мій брат Шолом-Алейхем». У ньому розповідається про переяславського скрипаля – Сроля Бендіцького. Вважаємо за доцільне навести фрагменти цього рукопису: «Наш переяславський «Степеню» звався Сроль Бендіцький. Він був також і фотографом. У мене до цих пір збереглася сфотографована ним карточка батька і дяді Піні. Скрипка і фотоапарат не давали йому однак достатніх засобів для існування, тому у Сроля

Бендіцького було ще третє джерело для добування собі куска хліба – заїжджий двір. Сроль Бендіцький та наш батько були великими друзями, часто відвідували один одного.

По суботніх вечорах збиралася вся наша багато численна рідня (включаючи навіть далеких родичів) до нас, і тоді уже не обходилося без участі Сролика і його скрипки.

Тільки нашу сім'ю Сроль удостоював своєю грою. Коли наша кімната набивалося повнісінько людей, Сроль посилав Шолома до себе додому по скрипку, яку він нікому, крім Шолома, не довіряв.

Зараз же по закінченні суботньої вечірньої молитви – «авдоле», Сроль брав скрипку в руки, і довго, чуйно прислухався до кожної струни, в кожний звук, поки не настроював свою скрипку на свій лад. Публіка, між тим, з задоволенням дивилася на Сроля, на його прекрасне обличчя і статну постать.

Він був невисокого зросту, але широкий і міцний в плечах. Його чорні очі завжди горіли дивним незгасним вогнем. Велика голова, з чорним волоссям, знаходилася на його богатырських плечах. Красиво заломлені брови, невелика густа борідка, яка відливала чорним блиском, і білосніжні, рівні, як перлини, зуби доповнювали його портрет. Під час гри голова Сроля, немов на руці, лежала на скрипці і ніби говорила: полубуйтеся красою людини! Борідка його сильно притискувалась до грудей скрипки, чорні патли волосся розкидалися по плечах, а очі дивилися кудись далеко-далеко, крізь стіни, повз оточуючих його людей, в якийсь інший невидимий світ.

Як тільки Сроль легким рухом смичка проводив по скрипці, в кімнаті наставала мертва тиша, чути було дзижчання мухи, яка пролітала, і биття власного серця. Всі погляди спрямовувалися на нього. Хотілося без кінця милуватися гармонією людської краси і чарівних звуків.

Люди слухали не тільки вухами, але й серцем. І Сроль робив з цими серцями все що хотів.

Наші дитячі серця також тріпотіли в його руках, які впевнено держали смичок. Його музика чарувала нас!

Я не в змозі словами передати враження від його гри. Це зробив великий письменник – співець, серце якого було повне чудових і хвилюючих звуків. Це спроможний був передати Шолом, який згодом став великим гумористом-Шолом-Алейхемом, той самий, який тепер щільно підсунувся до Сроля і не зводив очей зі скрипки і натхненного обличчя нашого переяславського «Степеню». Шолом відобразив це зі всією силою свого великого таланту. Коли я читаю роман «Степеню», я бачу перед собою переяславського «Степеню» – Сроля Бендіцького.

На таких сімейних вечорах в нашому домі Сроль грав не більше двох-трьох номерів. Більше послухати гру нашого переяславського «Степеню» було можливим тільки на весіллях. Але і це було для Шолома не легкою справою. Тому, що Сроля запрошували грати тільки до багатіїв, куди не було доступу ні Нохуму, ні його дітям. А прийти непрошеним на весілля будь-якого багатія і затесатися серед гостей, щоб послухати гру Сроля, Шолом не наважувався, хоч він завжди привик появлятися там, де його найменше чекали.

Єдина можливість досхочу наслухатися гри Сроля надавалася Шолому тільки на весіллях у наших родичів.

До Рабіновичів на весілля Сроль приходив охоче грати, хоч у нас весілля не справлялися з такою пишністю і розкішшю, як у багатіїв, і музикантів не так щедро винагороджували.

Коли женився мій брат Гершл, на весілля запросили Сроля Бендіцького, і він грав на скрипці цілу ніч. До нашого будинку збіглися зі всієї вулиці.

Батько згодом любив похвастатися, що до цього весілля Переяслав ще недостатньо знав, як уміє грати Сроль Бендіцький – «У мене в домі» – говорив він, бувало – Сроль показав себе в усьому блиску і грав найкращі речі із свого репертуару».

На весіллі молодь і хлопчики оточили Сроля зі всіх боків, і скільки не кричали на нас, щоб ми не перешкождали, не наступали на ноги, і забиралися по-добру – по-здорову, нічого не допомагало. Тим більше, що Шолом кожного разу заступався за нас. Він не відходив ні на крок від Сроля, і був його правою рукою. Щоразу, по закінченні номера, він усаджував Сроля за стіл і вгощав найкращими їствами, які тільки були на вечорі. Він дбайливо доглядав за музикантами і розмовляв з ними, як з рівними.

У першу суботу після весілля у нас в домі була вечірка, на яку знову запросили Сроля грати на скрипці. На цій вечірці Шолом ще більше зблизився з ним. Сроль навіть дозволив йому пограти на скрипці, чим Шолом зараз же скористувався і швидко відновив у своїй пам'яті мотив, вивчений колись ще з товаришем – Мотею Срібнером.

Через кілька літ дядя Піня видав заміж свою дочку і теж запросив на весілля Сроля. На цьому весіллі Шолому ще раз трапився випадок поближче познайомитися з майбутнім героєм свого роману «Степеню», ще глибше вивчити його долю» [5].

Отже можемо зробити висновок, що усі моменти життя, які письменник змальовує у своєму творі «Степеню» взяті ним із реальності. Його образи глибоко пройняті єврейською щирістю.

Читаючи твори нашого земляка нам хочеться сподіватись на найкраще. Його роман «Степению» – насмішка над нещастям. І геній його в тому, що все трагічне він обертає у смішне: «Дай, Боже, довгих років життя, горя нам вистачить...» [3].

Список використаних джерел:

1. Дубнов С. К. Из воспоминаний [В кн.: Шолом-Алейхем – писатель и человек] // Москва, 1984. – С. 80-89.
2. Лизен А. Д. Наш Шолом-Алейхем // Шофан, 1996 – 17 с.
3. Панч П. П. Мастер «печального» юмора [В кн. Улетели журавли] // Москва, 1975. – 250 с.
4. Почти семейная хроника: О нескольких пачках неопубликованных писем Шолом-Алейхема / Публ. Х. Бейдера // Москва, 1993. – 190 с.
5. Рабинович В. Н. Мой Шолом-Алейхем / Фонд Шолом-Алейхема в Институте рукописи ЦНБ им. В. И. Вернадского НАН Украины // Jerusalem, 1996. – 175 с.